

CENTRUL DE OLĂRIT DE LA IURCENI – REPUBLICA MOLDOVA

Ion BĂLTEANU*

Olăritul este una din cele mai vechi îndeletniciri meșteșugărești cu rădăcini adânci în preistoria neamului nostru. Durabilitatea în timp a materialului utilizat a permis olarilor din toate timpurile să-și scrie o istorie vizibilă prin creația lor. Aceste vestigii distincte ne permit să reconstituim ușor perioadele de dezvoltare și trăsăturilor specifice locale ale meșteșugului. Evoluția ceramicii pe teritoriul Basarabiei poate fi urmărită încă din mileniul al V-lea î.H. Ca o caracteristică generală a ceramicii populare din Republica Moldova se poate menționa continuitatea tradiției dacice prin ceramica neagră, cea romană prin ceramica roșie nesmălțuită și cea bizantină prin ceramica smălțuită. Actualmente pe teritoriul Republicii Moldova mai putem înregistra urmele a cinci centre rurale vechi de ceramică din secolele XV-XVI (în satul Cenișeuți, raionul Rezina, satul Țigănești, raionul Strășeni, satul Hoginești, raionul Călărași și satul Iurceni din raionul Nisporeni).

*

Comuna Iurceni este o localitate amplasată la gurile răulețului Lăpușna. Este atestată documentar într-un document de-al lui Alexandru cel Bun din prima jumătate a secolului al XV-lea. Arheologul I. Hîncu menționează că locuitorii acestui sat practicau olăritul din timpuri mai vechi (secolul al XIV-lea)¹. Alt cercetător, S. Gonța, face referiri la informația obținută de la locuitorii satului în anii '30 ai secolului al XX-lea și indică o dată mai concretă, anume anul 1790, când boierul Ralea a adus pe moșia sa din acest sat câteva familii de olari ruși pentru a satisface necesitățile populației locale în articole de uz casnic². În pofida

---

* Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău – Republica Moldova.

¹ Ion Hîncu, *Moldavscaia narodnaia keramica*, Chișinău, 1969, p. 34.

² S. Gonța, *Industria olăritului în comuna Iurceni, jud. Lăpușna*, în „Buletinul Istoric de Cercetări Sociale al României”, tom I, Chișinău, 1937, p. 208.

acestui fapt, în terminologia uneltelor și a denumirii vaselor prevalează categoric termenii românești. În cazul când olăritul ar fi fost inițiat de meșteri străini, ei ar fi impus în uzul localnicilor și terminologia lor. La fel am constatat că în jurul satului Iurceni pretutindeni se poate găsi cu ușurință cioburi de ceramică nu numai în pământ, dar și la suprafață. Această mulțime de resturi ceramice ne face să credem că istoria olăritului la Iurceni este mult mai veche decât sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Meșterii olari din Iurceni au avut în vatra satului mai multe feluri de argilă. Cea preferată de ei se extrăgea din lutăria situată în locul numit „Cămășoiaia”. Uneltele de lucru au fost cele tradiționale, adică roata olarului, acționată de picior, strujocul, maiul, fchieșul, sârma, cornul și pensula, pieptenele. Tradițional, olarii din Iurceni au produs articole de diverse utilități, preponderent fiind cele pentru păstrarea, servirea și transportul hranei. Utilitară prin excelență, această ceramică este valoroasă mai ales prin marea varietate de forme pe care meșterii locali le-au lucrat. Enumerăm câteva: gavanoase, ulcioare strâmte, ulcioare de apă și de lapte, talgere, străchini, sahanе, plăcintare, tocitori, sloici, cănuțe, ulcele, oale de diverse mărimi, ghivece pentru flori, țigla și colțare, bolduri pentru acoperișul caselor etc. Vasele pentru prepararea la foc a bucatelor se produceau în cantități mai mici din cauza lutului local prea „gras”, care nu rezista prea bine la temperaturi înalte.

La Iurceni s-a lucrat, până în urmă cu câteva decenii, în măsură egală ceramică roșie (smălțuită și nesmalțuită), cât și ceramică neagră. Denumirea vaselor era aceeași indiferent de tehnica de ardere. Ceramica neagră se obținea în etapa finală a arderii prin aprinderea a câteva maldure de boz verde și înfundarea hornului. Ea era mai prețuită de cumpărători, probabil și din cauza faptului că vasele noi aveau un miros fin de floare de soc.

Ceramica roșie era preponderent nesmalțuită, frumos înflorită cu cornul. Culorile naturale de bază erau albul, galbenul, verdele, maroul și roșul. Ornamentele aplicate pe suprafața vaselor erau puține. Frumusețea vaselor de Iurceni derivă, de regulă, din varietatea formelor și din modul în care este proporționată forma lor. Formele olarilor din Iurceni sunt arhaice, distincte de cele întâlnite în alte centre. Unele tipuri de gavanoase au torți masive, „din vargă”, lipite tangențial pe umerase, borcanele au buze evidențiate și îngroșate, iar unele tipuri de tocitori au „punte”. Ornamentele sunt, la fel, de tradiție veche: linia, valul, punctul, șuvoiul (șănătăul), florile ș.a. Pictate sau incizate, motivele decorative erau plasate, singular sau în compoziție, după bunul

gust și simț al meșterului, fiind amplasate întotdeauna pe partea superioară a vaselor. Pictarea decorului se făcea cu cornul. Precizăm că din jumătatea a doua a secolului al XX-lea, olarii iurceneni au revenit și au utilizat frecvent decorul incizat.

Smălțuirea se făcea cu smalț preparat de olari prin arderea deșeurilor de plumb amestecat, în proporție de 1:1, cu nisip sau sticlă mărunțită. Acesta era un smalț translucid, care, de obicei, se utiliza pentru protejarea ornamentului pictat. Din coloranții smalțului erau folosiți oxidul de fier și cupru (obținuți tot de olari prin „prăjire”). Olarii de aici preferau culoarea verde pe care o obțineau din următorul amestec: 15 porții de smalț translucid, una de oxid de cupru. La acesta se mai adaugă și lut măcinat de diferite nuanțe. Astfel, ei obțineau și nuanțe cromatice specifice. De exemplu, „curichiul” se obținea prin adăugarea la oxidul de cupru și plumb a lutului de culoare albă. Ca angobe se utilizau două-trei culori: albul (nălbălă), galbenul sau cărămiziul (roșală). „Nălbala” era obținută din lut alb ori cretă mărunțită, iar „roșala” din „piatra neagră”, care era colectată din apele curgătoare, fiind apoi uscată și măcinată. De obicei, la decorarea (înfloritul) vaselor un rol activ îl aveau femeile. Vasele destinate preparării bucatelor la foc (oalele, ulcelele, castroanele) nu se smălțuiau. Decorul lor era modest, fiind executat cu pensula ori cornul și adesea în procesul de utilizare dispărea.

Cuptorul, numit aici *horn*, în care erau arse vasele modelate la roata, era semi-îngropat, de formă alungită, cu poziționarea orizontală a camerei de ardere. Acesta avea o singură gură de foc, iar accesul la ea se făcea printr-o groapă. De obicei, cuptorul era construit din pământ, cărămidă și finisat cu lut amestecat cu paie. Un astfel de cuptor avea o capacitate de 100 de capete și consuma la o singură ardere, în medie, o tonă de lemn bun de pădure. Din prima jumătate a secolului al XX-lea, tehnologia de ardere s-a simplificat. Meșterii ardeau marfa doar o singură dată. Aceasta a redus cu mult din calitatea și valoarea artistică a articolelor olarilor iurceneni.

Din mărturiile localnicilor bătrâni am constatat că olarii aveau un port deosebit de cel al țăranilor. Ei purtau părul lung, „ca la călugări”. Răzeșii din sat nu-i prea respectau pe olari, spunând despre ei că „nu erau gospodari”, că „nu aveau pământ” și că nici măcar „gard în jurul casei” nu-și făceau. Evident aceste afirmații se refereau la starea socială diferită a olarilor săraci față de cea a răzeșilor mai înstăriți. Deși în memoria satului au rămas mai puțini din cei înstăriți, numele lui

Iacob Gonța, Lazăr Iurceac (decedat în anul 1924) sau Ion Arseni au fost înscrise în cronică satului ca olari iscusiți, ce aveau o marfă căutată pentru calitățile ei deosebite, în primul rând pentru că era „înflorită” și mai apoi deoarece era arsă de două ori.

Forma de activitate a olarilor locali era munca individuală, adesea ei fiind ajutați de membrii familiei. Distribuirea mărfii se făcea diferit. Unii din ei o vindeau prin sate și târguri, iar alții o vindeau de acasă unor intermediari. Tradițional, aria de desfacere a olarilor iurceneni era partea de centru și de sud a Basarabiei. În perioada sovietică, arealul de desfacere și dreptul de activitate le-a fost limitat prin patentă; aceasta le permitea să vândă marfa în raioanele actuale Leova, Ungheni și Hâncești.

Ca un adevărat centru de olari, Iurcenii au dat și lăstari. Astfel, câțiva localnici din satele învecinate Negrești și Cristești au preluat meșteșugul din Iurcenii. Dinastia meșterilor olari Cupeț din Cristești, deși s-a stins, a lăsat urme în istoria satului. În anul 1918, din comuna Iurcenii au fost invitați doi olari la Comrat. Numele unuia din ei era Sărghi Agheorghiesei. Aici ei s-au stabilit cu traiul și mulți ani la rând au fost unicii olari care aprovizionau populația din împrejurimi. La locul nou, olarii au adaptat tehnologia de ardere a vaselor, utilizând ca material combustibil ciocălăi de popușoi. Deși forma vaselor a rămas neschimbată, calitatea acestor produse era inferioară, nefiind la fel de bine arse. De asemenea, se deosebea și repertoriul vaselor. Ținând cont de faptul că lutul avea altă compoziție chimică, olarii produceau multe tipuri de oale și ulcele destinate preparării bucatelor la foc.

Trebuie să menționăm că acest meșteșug (ca și altele de altfel) au început să decadă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea capitalismului și a industriei mașinate. Munca rudimentară a olarului nu putea nici într-un fel să facă față concurenței industriei. Aceasta îi impunea meșterului să producă o cantitate de marfă mai mare, dar mai puțin calitativă, să simplifice tehnologia și să ieftinească marfa. În acest context, o degradare treptată suferă și olăritul din Iurcenii. În anii 1936-1937, Institutul Social Român din Basarabia a realizat lucrări de cercetare în comuna Iurcenii, județul Lăpușna. La Iurcenii în acea perioadă lucrau 51 de familii (la 24 din ele, olăritul era ocupația de bază). Față de întreaga populație din sat (368), olarii alcătuiau 13,3 %³. Majoritatea dintre ei erau săraci. 90 % sufereau de

---

³ *Ibidem*, p. 209.

boli grele, inclusiv tuberculoză. Pentru acea perioadă, în medie, fiecare familie prelucra anual de la 5 la 10 care de lut. Un car de oale, cu o capacitate de 100 capete, se vindea la prețul de 1200 lei, câștigul curat fiind de 388 lei. Salariul mediu calculat pe zi revenea de la 3 la 10 lei (la valoarea acelor timpuri). „Capăt”-ul este unitatea de măsură a volumului mărfii, utilizată fiind de olarii din Iurceni din vechime. Un *capăt* poate cuprinde de la două vase mari până la 10, 16 sau 24 de vase mai mici. O altă unitatea de măsură veche a oalelor era și carul. De obicei, un car echivala cu capacitatea unui horn sau cu 100 de capete.

Mulți olari nu dispuneau de mijloace de transport pentru transportul și comercializarea mărfii, fiind nevoiți să vândă marfa nearsă la intermediari, astfel încât lor le revenea doar o mică parte din ceea ce munceau. Sezonul de desfacere ținea, prioritar, două luni după sărbătoarea de Paști. În afară de vinderea pe bani, era des utilizat schimbul în natură. Olarii preferau la schimb, de obicei, cereale, dar și alte produse. Vasele mici erau schimbate pe două capacități de grâu sau grăunțe de porumb, iar cele mari doar pe o capacitate. Situația grea a olarilor în anii '30 ai secolului al XX-lea se explică și prin concurența mare de pe piață cu produse ceramice confecționate în Vechiul Regat, în special în Transilvania (Valea Turdei). Industria ceramică producea vase de calitate, mai ieftine la preț și cu cheltuieli de desfacere mai mici, chiar dacă erau aduse de la distanțe mari.

De obicei, olarii din Iurceni lucrau în cadrul familiei. A existat și o excepție la acea vreme. Agapia Pânzari, spre exemplu, a înjghebat o mică asociație cu alți doi olari, care lucrau împreună și distribuiau venitul în părți egale. Din anul 1940 practica de asociere a olarilor s-a dezvoltat sub altă formă, de data aceasta forțată. În comună s-a organizat un „combinat industrial”, condus de olarul Mihai Știrbic. La acest combinat se producea cărămidă, olane, țevi de canalizare, dar și vase de capacitate. Aici au lucrat vreo 15 olari, dar colectivul s-a năruit doar după 10 ani de existență, olarii nefiind adaptați să lucreze „uniți”.

În anul 1950, mai continuau să lucreze acasă vreo 50 de olari. Ei predau o bună parte din marfă în colhoz, la normă, pentru a-și cumula „trudozile”. Astfel, Ion Arseni a predat în colhoz în anul 1949, în contul normei de muncă de 3000 de farfurii, echivalentul a două care de marfă. Vasile Munteanu confecționa țigla la presă în contul prestației. Aceasta practică, la fel, nu a durat prea mult. Activitatea olarilor nu era încurajată nici într-un fel. Olarii erau stimulați să lucreze doar pământul colhozului, să fie „cu toți laolaltă”.

În acele timpuri, meșteșugurile erau văzute ca o reminiscență burgheză și nu se înscriau în noul sistem economic socialist. Aceasta a și fost, de altfel, lovitura de grație pentru destinul acestui meșteșug milenar. Printre ultimii olarii rămași „la datorie” au fost Ion Arseni și un șir de urmași ai săi (Toader Coșeru, Vasile și Iustin Ciorici, Petru Ticalencu, frații Anton și Pavel Mereuță). Ei au mai continuat să lucreze la oale episodice, în timpul rupt de la muncile câmpului.

Astăzi, la distanță de patru decenii, constatăm că în această veche vatră de olari mai lucrează activ doar Gheorghe Panțaru (născut în 1983, nepotul lui Petru Ticalencu), școlit în cadrul unui proiect cultural în anul 1999. Acest tânăr promițător continuă tradiția înaintașilor săi. În comună, ca un ecou peste ani, a apărut și o fabrică de cărămidă, organizată de un om de afaceri din Chișinău, căruia, pare-se, nu-i este indiferent destinul Iurcenilor. Cu o notă de optimism, spunem că la Nisporeni nu s-a pierdut cu totul sămânța olarilor. Astfel, într-un sat învecinat, la Ciorăști, a apărut Zaharia Triboi, acesta preluând ștafeta ceramicii negre din mâinile lui Ion Arseni. Pe urmele lui calcă, cu încredere, feciorul său Adrian, care a făcut și facultatea la specialitatea „Ceramică” la Academia de Teatru, Muzică și Arte Plastice din Republica Moldova. Și tot ca un semn bun a venit în anul 2006 și prima tabără de creație a ceramiștilor în *plein-air*, tabără organizată cu strădania Uniunii Meșterilor Populari din Moldova, în satul Palanca, raionul Călărași, și la care și-au dat mâinile olari din Moldova, România, Austria, Turcia, Belarus și Rusia.

În ultimul timp, în Republica Moldova se acordă o atenție crescândă olăritului. În satul Iurceni există de mulți ani un muzeu, în care se adună anual noi mărturii ale activității meșterilor olari. La liceul din sat se încearcă de câțiva ani să se organizeze niște cercuri al tinerilor olari. Din anul 1988, anual în luna septembrie, se organizează Bâlciul republican al olarilor „Iurceni”. Aici vin cu plăcere ceramiști din toată Republica, dar și din afara hotarelor țării. Edificator este și faptul că marele trofeu al acestui târg poartă, la propunerea Uniunii Meșterilor Populari din Moldova, numele lui Ion Arseni. Laureați ai acestui prestigios trofeu au devenit Zaharia și Adrian Triboi, Vasile Gonciar, iar la ediția a XXIII-a (din anul 2010), Ionela Mihuleac, o tânără meșteriță din Iași. De asemenea, târgul l-a avut ca laureat și pe distinsul meșter olar Toader Nica din Poiana Deleni, județul Iași (la ediția din anul 1990), cât și pe alți olari vestiți din România.

Deși, la modul general, articolele de olărie tradițională se cumpără astăzi în cantități mai mici și în bună parte ca obiecte de colecție, vrem să credem că creația olarilor ce perpetuează peste veacuri vechile tehnologii ceramice nu a ajuns la „amurg”, ci doar se află în toiul unei lungi „deșteptări” și „ajustări” la noile ritmuri ale timpurilor pe care le trăim.

Notă. Precizăm că de mare folos la realizarea acestei scurte cronici a centrului de olărit de la Iurceni ne-au fost datele oferite, cu generozitate, din 1990 până în 2006, de către următorii informatori: Ion Arseni (1910-1992), Pavel Mereuță (1931-1999) și Eugenia Ticalencu (1924-2006), cu toții olari din comuna Iurceni.

Abstract

The craft of pottery is deeply rooted in the prehistory of our people. Its evolution on the territory of Bessarabia for six-seven millennia fully confirms the fact that the contemporary folk ceramics of the Republic of Moldova illustrates the continuation of the tradition of the Dacian ceramicware by its black pottery, of the Roman one by the unpolished red pottery and of the Byzantine one by the enameled pottery. Traces of four ancient rural pottery centers of the 15th-16th centuries can still be identified nowadays in the villages of Cenișeuți (Rezina district), Țigănești (Strășeni district), Hoginești (Călărași district) and Iurceni in Nisporeni district. Poorly investigated and insufficiently described by specialists, they continue to be a living proof of the continuity and perpetuation of our people's culture in these lands. The paper is a short chronicle of the pottery center of Iurceni, with a special focus on its evolution during the last seven-eight decades. This period marked the continuous and dramatic decay of pottery mainly due to the great socio-economical changes in the life of the community, and also of the country and the world. During the socialist period, traditional crafts were perceived only as a rudiment which was to disappear as soon as possible. Although nowadays society has overcome such damaging mentality, there remain like a consequence serious problems pertaining to the conservation and efficient valorization of the ceramic tradition of Iurceni. Finding solutions to such problems is a serious task also for the other ancient pottery centers of the Republic of Moldova.

ILUSTRĂȚII

Fig. 1. Oale vechi nesmălțuite

Fig. 2. Tocitoare cu punte

Fig. 3. Ulcioare strâmte vechi

Fig. 4. Gavanoase din anii '30-'60 ai secolului al XX-lea

Fig. 5. Articole de olărie (2008)

Fig. 6. Oale de sarmale (2010)

Fig. 7. Gheorghe Panțâru la roată (2010)

Fig. 8. Imagine de la bâlci (septembrie 2010)

Fig. 9. Oală de sarmale

Fig. 10. Oale de Iurceni

Fig. 11. Strecurătoare

Fig. 12. Ulcele negre

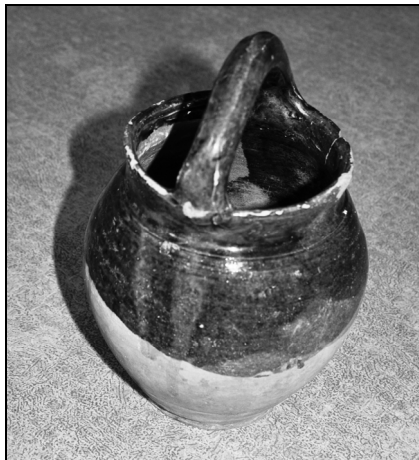

Fig. 13. Tortar